MATEI VIŞNIEC

„La noapte va ninge"

Format şi el în atmosfera Cenaclului de Luni, Matei Vişniec debutează cu o carte ***(La noapte va ninge)*** scrisă cu talent şi inteligenţă, promiţînd un poet valoros. Din cele trei cicluri, primul este şi cel mai unitar, şi cel mai caracteristic pentru factura poeziei lui. Sînt cuprinse aici poezii cu înfăţişare de fabule fără morală (sau cu o morală implicită) sau de scurte eseuri lirice *despre* tpt felul de lucruri (al căror tîlc, poetul îl sugerează). Chiar şi titlurile ***(Despre opţiune, Despre preacuviinţă*** etc.) indică, ironic, o legătură cu eseurile lui Bacon. însă „filosofia" este aceea, pe jumătate adevărată, pe jumătate trucată, din cărţile mai vechi ale lui Marin Sorescu. Soresciene nu sînt atît motivele (ce par a fi, în primul rînd, la Matei Vişniec, violenţa şi absurditatea existenţei), cît amestecul de seriozitate şi de farsă, aspectul de badinaj al versurilor, enormităţile strecurate abil în mijlocul locurilor comune, anumite „trouvailles"-uri sau poante poetice. Dar, trebuie să precizez, la Matei Vişniec e mult mai puternică înclinarea spre gravitate decît aceea spre joc. în mîinile lui, formula lui Sorescu devine, de multe ori, altceva, utilizată de un temperament diferit. Matei Vişniec e un poet rezervat şi trist, fundamental un melancolic. Falsele lui fabule nu au morală, dar au, uneori, poantă. Iată ***Despre Seneca*** (să nu uităm că filosoful latin a fost preceptorul lui Nero, în a cărui dizgraţie a căzut la un moment dat): ,, *Lovesc şi eu, loveşte şi tata / iată-ne trecuţi de primul rînd de soldaţi / lovesc şi ei, loveşte şi tata / soldaţii sînt din ce în ce mai eleganţi / şi pe măsură ce înaintăm / în adîncul coloanelor /sîntem serviţi cu lichioruri fine /şi purtăm discuţii despre Seneca / şi despre economia politică | iată-ne ajunşi la capăt | cu hainele sfişiate, cu pumnii sîngerînd | asemeni celor / din primele rînduri".* Acesta e şi universul predilect: tabere militare, cazărmi, soldaţi, arme. Două rugăciuni lirice sînt adresate unor zei cruzi ce comandă plutoane de execuţie. Insă tonul general al poeziei e, la suprafaţă, indiferent, calm, rece. Din contrastul acestui fel de a expune aproape „ştiinţific" lucrurile şi natura însăşi a acestor lucruri rezultă puternice efecte poetice. Intîmplările cele mai teribile sînt „stăpînite" de acest fel constatativ de a le prezenta, ca şi cum povestitorul s-ar detaşa de ele şi chiar de sine însuşi.: *„Astăzi, trecînd prin oraş / am întîlnit pretutindeni pe străzi / lucruri de ale mele / Sub cizmele grele ale trecătorilor / se încurcau ftşii din halatul meu / un rest de cămaşă ieşea dintr-un coş de gunoi / Cărţile mele fuseseră*

sfişiate / de-a lungul (rotoarelor / şi acum se scufundau liniştit în noroi / fotografiile de familie zburau prin aer / vîntul le purta prin balcoane / şi pe sub furgonete // Iar din romanul la care lucrez / de treizeci de ani | trei bătrîni găsiseră o filă / şi înghesuiţi în jurul ei | rîdeau copios". Acesta e un coşmar al poetului. Unele poezii sînt meditaţii politice (pe temele cunoscute), în altele planul metafizic e mai pronunţat. O preocupare constantă, vizibilă de pe acum la Matei Vişniec, este aceea pentru hazardul unor evenimente ale existenţei. *O vizionare* este o teribilă enumerare lirică de poeţi pentru care viaţa - socială sau nu -s-a dovedit distrugătoare de la Esenin la Voronca. Alteori, tîlcul e mai subtil, ca în *Despre lecţia de filosofic,* unde scoaterea sahoţilor de către ucenicii filosofi poate însemna reluarea legăturii cu lumea fenomenelor: *„ Noi ne plimbam în saboţi / prin grădinile Akademos | maestrul respira de cîteva ori / aerul de dimineaţă şi apoi făcea meticulos prezenţa: Timaios este? Musaios este? / Aristoteles este? este, este, spuneam noi | bine, bine, spunea maestrul, ce v-am învăţat ieri, / bunii mei adepţi? o, ieri ne-aţi predat / geometria, maestre, aşa? aşa? dar / altădată, alaltăieri ce v-am învăţat? / o, alaltăieri ne-aţi predat medicina, aşa? aşa? / hai atunci să ne ocupăm azi / de filosofie / aşadar scoateţi-vă saboţii / şi să ne continuăm plimbarea".*

în celelalte două cicluri, mult mai eterogene, provenind probabil din etape de creaţie diferite, se accentuează impresia de absurd şi de joc fără sens, oarecum în linie folclorică: *„ N-aveţi de vînzare / un cal cu piciorul rupt? /sînt singur pînă la prînz /şi trebuie să cumpăr / un cal cu piciorul rupt /n-aveţi un cal, un cal cu piciorul rupt? simt că pe aici, prin preajmă / un cal cu piciorul rupt / se gîndeşte la ceva frumos".* Uneori umorul negru (căci există şi la Matei Vişniec un contract cu sursele suprarealiste) duce la farse lirice de tip urmuzian, ca această *Romanţă: „Măcar atît, măcar atît / să pot izbi / de primul zid/ un măr urît, un măr urît // Ce neivit, ce neivit/murea un tren /şi ce rebel / îşi mai căra / ferestrele cu el || Ce liniştit ce liniştit / cădea apoi dintr-un vagon / un domn înalt cu papion / ne renăşteam mai fără rost /şi un soldat nedumerit / înnebunea în post".* Cu totul diferite sînt cîteva *Balade,* care mi-au displăcut din cauza notei de versificare cuminte. Le bănuiesc reminiscenţe dintr-un studiu depăşit azi de poet. Cu toată inegalitatea, în aceste două cicluri din urmă, cartea de debut a lui Matei Vişniec e a unui poet foarte promiţător, care are ceva de spus, şi a cărui expresie fină, cultivată denotă aplicaţia la lectură, o „filosofic" proprie a vieţii, coerentă şi serioasă.

(România literară, nr. 50, 1986)

Matei

Vişnlec **„Oraşul cu un singur locuitor"**

La New York, cu ocazia unei retrospective de la Museum of Modern Art, am văzut cîteva din cele mai frumoase tablouri ale lui Giorgio de Chirico: în toate, aceleaşi străzi, pieţe şi scări ale unui misterios oraş pustiu, cu statui şi clădiri antice, în care un soare ce nu se vede luminează puternic cîte un calcan şi lungeşte neverosimil umbrele; rare siluete încremenite în melancolia unui timp incert; o fată alergînd cu cercul; un bărbat elegant cu baston şi un cîine, însoţiţi doar de umbra lor; gări fără pasageri şi, în general, o atmosferă metafizic-inexplicabilă, de anxietate surdă, mai mult tristă decît apăsătoare. Imaginile acestea mi-au revenit brusc în minte citind ***Oraşul cu un singur locuitor,*** a doua care a tînărului Matei Vişniec: carte superioară în toată privinţele celei dintîi, onorînd promisiunile de acolo. Ea se compune din trei cicluri, dintre care primele două sînt foarte asemănătoare, doar ultimul aducînd o preocupare diferită, deşi scriitura rămîne nouă.

Imaginile din De Chirico mi-au fost evocate de primele două cicluri, cu titluri scoase din pictura suprarealistă a unul Magritte şi a altora (faţă de care De Chirico a jucat rolul unui precursor): ***Oraşul cu un singur locuitor, Lupta cu oraşul, Visul poetului înainte de a redeveni cal.*** Dar iată şi cîteva titluri de poezii: ***Unele întâmplări triste, Curăţirea pipei, Mari cisterne cu lut auriu, Maşina de curăţat oraşul, fntîmplări în gara oraşului, Liniştea obositului animal şi comediantul, Convorbiri cu dinele oraşului*** etc. De aici nu trebuie să se înţeleagă că Matei Vişniec ar scrie o poezie suprarealistă. Relaţia cu literatura respectivă nu se poate face (decît cel mult tematic), însă imaginarul liric ne trimite la acela al picturii suprarealiste într-un chip atît de direct încît m-ar mira să fie fără intenţie. Lucrul cel mai frapant este încercarea de a crea o anumită atmosferă (poezia lui Matei Vişniec este una de atmosferă) combinînd două serii de elemente foarte deosebite: pe de o parte, elemente care provin din notarea, aparent meticuloasă, exactă, a ambianţei banale, cotidiene (oraşul, străzile, turnul municipal *„maşinile parcate de mult în faţa fostului muzeu municipal", „acoperişurile tocite", „gara îngheţată"-,* castanii etc.); pe de alta, elemente ale reflecţiei abstracte, filosofice, despre „misterul acestei lumi", întîlnirea acestor serii produce de fapt impresia aceea de atmosferă metafizică, ciudată, ca la De Chirico. Banalitatea e doar un pretext: greutatea cade pe sentimentul ce se degajă din privirea lucrurilor lumii. Dar e o banalitate solemnizată, în care fiecare gest pare de o extremă importanţă, în care se săvîrşesc ritualuri fără înţeles

imediat şi apar „personaje" costumate ca la teatru. Un astfel de personaj este paznicul oraşului, care-şi face zilnic rondul şi numără casele, străzile, arborii. Şi pentru ca „personajul" să fie şi mai înrudit cu acelea ale pictorilor expresionişti, Matei Vişniec îl îmbracă în manta, îi pune joben, papion de catifea, mănuşi albe, îi dă baston şi pipă de abanos: *„Dimineaţa mă trezesc înfricoşat / alerg In turnul municipal şi de acolo / număr casele, străzile pustii, arborii negri, tremurători / toate / sînt la locul lor || dimineţile mele sînt mari stadioane de linişte | ochiul meu trăieşte din linişte / eu însumi trăiesc din linişte / şi din trecerea ploii prin univers || Ia ora opt îmi îmbrac uniforma cu dungi aurii || şi-mi încep rondul prin piaţa pustie / prin parcul înnegrit şi pe digul subţire, /printre lungile şiruri de pompe / şi printre corăbiile pe care le-am scufundat odinioară / în războiul naval // sînt singur înconjurat de aerul toamnei, /prin faţa gurilor de aer trec, / zîmbesc, fluier, | încerc să par nepăsător şi puternic || dar iată şi ora cinei: ziua mea s-a sfîrşit / îmi voi pune mantaua de seară, fără îndoială, jobenul înalt / şi tot pe acolo pe unde în timpul zilei am fost un sever păzitor / voi face acum o lungă plimbare / plină de gînduri interesante ".*

Impresia cea mai puternică ce se naşte din aceste viziuni este aceea de simulare, încă o dată ne întîlnim cu pictorii suprarealişti mari iubitori de butaforie. Gesturile, ritualurile, mişcarea sînt teatrale, „false", decorul e simulacru, carton. Ce sens au toate acestea? Ce se ascunde în dosul solemnităţii, al hieraticelor personaje, al scenei aproape pustii? Să citim o poezie care pare şi ea să nu fie decît ilustrarea unui tablou al lui De Chirico: *„ Uneori îmi pun costumul cu dungi aurii, / jobenul înalt, papionul de catifea, | mănuşile albe, îmi iau bastonul subţire şi / pipa de abanos / şi mă plimb nepăsător prin faţa secundei / care mîrîie, mîrîie, mîrîie// în oraşul cu un singur locuitor timpul are o singură secundă / ochiul meu vede o singură dată | urechea mea ascultă un singur sunet l prin parcul cu un singur arbore / fac plimbări de un singur pas / în serile ploioase moartea mea se naşte, / ruşinată, din capul mirat al cifrei unu / mă simt vinovat, alerg pe străzile ude, / mă închid într-o florărie şi rostesc / un singur cuvînt misterios / pasărea care trăieşte într-o singură picătură de aer / mă vede, se repede asupra mea şi moare / la o singură bătaie de aripă de mine || pentru o singură secundă | mă simt cuprins de dorinţa de a călători / intru in sala de aşteptare, mă aşez / în unicul, înfricoşătorul scaun uriaş || trenul cu o singură fereastră / şi cu o singură trecere prin univers /se apropie".* Iată nişte variaţiuni pe tema numărului unu care sînt în fond o meditaţie despre viaţa privită sub un anumit raport.

Preparativele, costumaţia, aşteptarea marelui spectacol sînt decepţionate de faptul că nu urmează nimic: întîmplările din aceste poezii sînt false evenimente; timpul nu curge, întîlnirile dorite nu se produc, cuvintele magice nu declanşează miracole. Oraşul lui Matei Vişniec e o lume în care nu se întîmplă nimic, unde totul s-a golit de înţeles, unde supravieţuiesc doar ritualurile şi gesturile, transformate în spectacole pe cît de fastuoase pe atît de mecanice. Tema adevărată a acestei poezii este aceea a aşteptării: în vederea căreia se organizează întreaga gală. Nu e nimic confesiv în aceste poezii: confesiunea ar presupune o interioritate, plină, dacă nu numaidecît bogată, şi în orice caz gata să destăinuie. Dar aici interioritatea însăşi s-a redus la un sentiment general şi absolut de tulbure aşteptare. Nemaipetrecîndu-se nimic nou (în afară ca şi înăuntru), ne aflăm în domnia repetiţiei, a mecanizării, în care nu e loc nici măcar pentru regret sau nostalgie. Acestea sînt evocate ele însele ca ceva de domeniul trecutului, într-o poezie în care îşi face apariţia cîinele Leukodemos (să amintesc şi alte „personaje", peripatetizînd ca şi poetul: preafrumoasa Makta, Socrates etc.): *„Ce frumos era odinioară / cînd eu şi kîinele oraşului, Leukodemos // ne plimbam zile în şir / pe străzile ude // şi ne plîngeam că aritmetica, filosofia / ştiinţele umaniste / au ajuns într-o cumplită decădere / de obicei pe străzile ude începe să plouă / şi multă vreme / eu cu Leukodemos / adăpostiţi sub una din porţi / ne plîngeam de cumplita decădere a gramaticii / şi a retoricii şi a botanicii in general // mai tîrziu începea o furtună grozavă / oraşul se scufunda încet în faţa noastră / şi din noroiul final mai apăreau / cîţiva clăbuci // atunci ne plîngeam de cumplita decădere / a arhitecturii şi a artelor frumoase".* Ciclul al treilea, *Descrierea poemului,* îşi confirmă titlul. E în fond o poezie a poeziei. Putem spicui această imagine a textului care devine treptat un animal vorace: *„ din literele o şi g precum şi din buclele mai largi / ale lui a şi ale cuvîntului neterminat logos / eu încerc să acopăr aceste goluri din poem / pe unde (işneşte adevărul înrăit şi el ca / ultimul om, ca un drac, ca o coropişniţă / din punctul în care vă aflaţi se văd / coastele roşii ale poemului gura sa hulpavă / mestecînd sfinţii şi obiectele sumare din încăpere",* în cadrul aceloraşi transformări reciproce, mîna care scrie se amestecă cu textul, vîrful degetelor cu literele: *„iertare / spun şi mîna mea în timp ce scrie iertare / se murdăreşte mai adine simt cum / degetele se înfierbîntă şi încep să curgă / unghiile mi se topesc şi-mi zgîrie faţa albă a foii / dungi unsuroase şi întunecoase rămîn / după fiecare mişcare a degetelor de la / stînga la dreapta etc. ".* Aceste exerciţii (aproape) textuale conţin multe din temele literaturii, vorbesc chiar şi despre rolul social al

poemelor sau despre cititorul care stă la pîndă, despre foarte utila inutilitate a poeziei: specificul unor asemenea poezii este de a încerca să fie în acelaşi timp tranzitive şi reflexive, de a descrie lumea şi deopotrivă felul în care poate fi descrisă lumea. Cu alte cuvinte, am putea spune că poemele-textuale îşi conţin modul de producere şi de întrebuinţare. Nu sînt un entuziast al genului, recunoscîndu-le superioara tehnicitate.

Matei Vişniec este, la a doua carte, un poet bun, serios, care şi-a configurat un univers coerent şi şi-a pus la punct o scriitură personală. Lipsit de spontaneitate şi strălucire, sau, cu o expresie a lui G. Călinescu, de ţîşnire lirică, el riscă să pară multora monoton sau plicticos. Suprafaţa poemelor e insuficient luminată şi trebuie să o priveşti cu mare atenţie: altfel, pierzi nuanţele, surprizele, schimbările, varietatea retrase în colţuri obscure, încordarea însăşi a ideii e marcată de stilul conversaţional, „abstract" şi reflexiv pînă la proză. Misterioasele viziuni despre oraş ar putea fi, dacă rouă harului ar arde pe blocuri, şi mai impresionante, şi mai convingătoare.

(România literară, nr. 33, 1982)